

UDK: 32.019.5(497.5)»1945/1952«
070.1(497.5)»1945/1952«
Izvorni znanstveni članak
Priljeno: 27. IX. 1993.

Uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945.—1952.

KATARINA SPEHNIJAK
Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U članku se analizira uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945.—1952. S posebnim naglaskom istražuje se državno-partijski model informiranja, sloboda tiska te daju informacije o prvim zabranama novina.

Govoriti o novinama, o javnome mnijenju, znači govoriti o javnosti. Političku javnost čini mogućom postojanje normi koje uspostavljaju javnost rada državnih organa, politička prava građana i omogućuju postojanje autonomnih institucija komunikacije.¹

Javno mnijenje² građana o različitim pitanjima općeg interesa izražava se na više načina, od kojih su novine samo jedan od oblika, ali veoma

¹ Određenje javnosti kao: skupa svih pojedinaca koji su zainteresirani za pitanja općeg dobra (publika); sfere komuniciranja s publikom (okupljanje i udruživanje te putem komunikacijskih sredstava) u kojem se oblikuju stavovi ili mišljenja koje mnogi prihvaćaju (javno mnijenje); organizacijskog načela djelovanja organa uspostavljenog radi brige o općim interesima (država) pretpostavlja razdvojenost društva na političku sferu (država) i građansko društvo (privatni interesi) (Leksikon temeljnih pojmova politike, Zagreb, 1990, 237—238). Pri istraživanju javnosti u socijalizmu ostaju metodološke nedoumice jer je politički ustroj toga »prijelaznim« imenovanog razdoblja uspostave sustava, takav da se utemeljuje ne na narodu kao demosu-nosiocu suvereniteta, već na jedinstvenom, »radnom« narodu kao političkom subjektu, a čije interese legitimira državni aparat, pri čemu ne postoje nikakva sredstva društvene kontrole.

² »Javno se mnijenje formira u relativno smirenim uvjetima pristupa do informacija i izbora i vrednovanja stavova i mišljenja o ključnim društvenim i političkim problemima, te u uvjetima koji dopuštaju sudjelovanje mišljenja i stavova među ljudima. Gdje takve mogućnosti nema, gdje su službeni stavovi o javnim [...] te često puta i o sasvim osobnim pitanjima obavezni, a drugačiji stavovi od službenih nisu dopušteni — što je značajno za totalitarna i autokratski organizirana društva — teško je govoriti o javnom mnijenju u pravom smislu riječi. U takvim uvjetima ljudi su ograničeni u oblikovanju, a posebno u izražavanju svojih stavova. To što se prema vani pokazuje kao javno mnijenje — veoma često jest privid, dok javno mnijenje u pravom smislu riječi ostaje 'tajno', te se javno ne izražava« (Niko Toš, O javnom mnijenju, smislu njegovog istraživanja i rezultatima, *Pogledi*, Split, 3—4, 1987, 39).

značajan. Kako je utjecaj na javno mnijenje uvijek poželjan grupama koje teže ili jesu na vlasti, putem novina nastoji se propagirati i odgovarajući sutav vrijednosti i ideja.

Istraživači komunikolozi ocjenjuju komunikacijske modele socijalističkih zemalja — transmisijskima tj. takvim koji služe pronosjenju ideja partija ili državnih aparata. Uloga medija u takvim sustavima zadana je izvana. Javnost se tu ne iskazuje kroz novine, nego one, po svojoj društvenoj funkciji javnost oblikuju prema unaprijed zamišljenom ideološkom obrascu.³ Uspostavljajući vladavinu nad javnošću, novine i drugi mediji ispunjavaju svoju osnovnu funkciju-mobiliziranje javnosti.⁴ Javno mnijenje oblikuje u skladu s ideološkom predodžbom procesa »odgajanja masa« za socijalizam.⁵ U tom smislu javno mnijenje, novine, javnost — dio su propagandno-agitacijskog »pogona«⁶ u kojem se »masa« tek »školuje« za novo društvo.

Politička proklamacija i zakonodavstvo ističu slobodu tiska kao načelo, cenzure formalno nema, ali se ona stvarno uspostavlja nepravim sredstvima. Uvažavajući izvanjske (političke, ideološke) kriterije, sav je tisak uključen u granice slobode predviđene političkim projektom. Pri tome, veliku ulogu ima i autocenzura, koja je ili nametnuta ili dobrovoljna. Kontrola se ostvaruje političkim i materijalnim sredstvima: državnim vlasništvom nad izdavačkim poduzećima, tiskarama, tiskarskim papirom, kontrolom distribucijskog aparata. Sastav uredničkih odbora jedno je od najvažnijih političkih pitanja, putem kojeg se opet nadograđuju ostale bitne smjernice. Uređivačka politika dio je opće politike državnog aparata. Cijeli sustav informacija je podržavljen i jedini opstojeći. Izvan tog dosega ostao je jedino vjerski tisak; različitog opsega u pojedinim državama i razdobljima.

Posebna pozornost pridaje se informativno-političkim publikacijama, novinama pogotovo, s obzirom na potencijalno najširi krug čitalaca a i zbog nerazvijenosti drugih medija. U tradiciji je socijalističkih sustava da uspostavljaju nekoliko državnih novina, velikih naklada, koje uvijek

³ Stjepan Gredelj, *S onu stranu ogledala*, Beograd, 1986., 11—12. Komunikacijska obilježja tog modela: informacije su nedostupne ili selektivne, njihov protok jednosmjerni jer su u funkciji direktive, primalac je u pasivnoj poziciji jer, kako je javnost puki instrument monopolskih struktura, njegova uloga je u procesu komunikacije obesnažena.

⁴ Prema Davidu Apteru mobilizacijski sustavi (»modeli savršene prisile«) običavaju pojedincu utjecaj na zbivanja isključivo putem djelovanja u okviru kolektiva a na ostvarenju »bolje budućnosti«. Prema: Mojmir Kržan, *Moderнизacija kao globalni historijski proces*, *Dometi*, 1, 1989., 134.

⁵ Politika i javno mnijenje (redakcijski razgovor), *Naše teme* (dalje: NT), 1—2, 1964., 169.

⁶ Tu se javno mnijenje javlja kao kvazijavno jer je ono javno obznanjeno mnijenje institucija vlasti; odnosno »ono predstavlja manipulativno objavljivanje privilegiranih htijenja«. — Slavko Splichal, *Istraživanje 'javnog mnijenja' u svjetlu kontroverzi između kritičke i administrativne paradigme komunikologije*, *NT*, 9, 1986., 1337.

⁷ Kao primjer, može se navesti uloga kritike u sferi kulture; gdje kritika djeluje u lancu kulturne politike, a ne kulture: »dakle, institucionalno kao i dio ideološkog aparata; pristup umjetničkom djelu u pravilu nije imanentan, analitički, već pamfletski, deduktivan, ideološki« (Biljana Kašić, *Partijnost i soc-realizam. Pogled na kulturu 1945—1950.*, *NT*, 10, 1989., 2708).

prenose službene stavove, daju upute i direktive političkim aktivistima, te služe prepoznavanju službenih stanovišta najširim slojevima. Pri tome se izborom i interpretacijom informacija ostvaruju mobilizacijski ciljevi.⁹ Po vrsti tekstova prevladavaju izvještaji i komentari. Izvještaji uglavnom ekstenzivno daju govore političara u raznim prigodama, objavljuju nove zakone s objašnjenjima.¹⁰ Tekstove koji imaju ulogu i mjesto uvodnika i komentara obično pišu istaknuti političari i njihova je uloga uglavnom direktivna. Autorskih tekstova u novinama nedostaje, osim u kulturnim rubrikama, gdje se ipak zbiva sličan proces jer se kao autori javljaju vlastima naklonjeni stvaraoci.

Pisana riječ ima veliko značenje, kako u okviru opće političke kampanje prosvjeđivanja, tako i zbog unutrašnje potrebe sustava da zabilježi svoje nastajanje i razvoj. Jezik je tako i predmet i medij politike: utječući na sadržaj i oblik jezika, ostvaruju se i politički ciljevi, a kao sredstvo komunikacije među ljudima on postaje i medijem oblikovanja i posredovanja ideologija unutar društvenih grupa.

Svaki je politički jezik ustrojen tako da svoje ideje i interese iskazuje kao stavove većine. Ključne pojmove koje rabi, on često ostavlja nedefiniranim, a njihovom opetovanom uporabom pridaje im željenu moć.¹¹ Službeni jezik u socijalizmu istodobno je i ratni i paternalistički,¹² jer time služi svojoj zadaći — mobilizaciji masa. Politički žargon kao opće mjesto političkog jezika u socijalizmu djeluje kao pokazatelj ideološke pripadnosti i u tom je smislu funkcionalan.¹³ Pri tome, postojanje tzv. institucionalnih govornika — čija viša funkcija daje više prava na više kritičnosti — svjedoči o postojanju »posvećenih« kritičara, koji su »sistemski« predviđeni govoriti za razliku od drugih.¹⁴ Žargon time potvrđuje svoje određene nedjelatnog jezika, jezika fraze, jer ovdje kritičnost nikada ne dodiruje osobu govornika.¹⁵

⁹ »... odmjeravanje konkretnog obavijesnog sadržaja prema koherentnoj predodžbi [...] služi kolektivnoj tvorbi vizije svijeta« (Tena Martinić, *Funkcije masovnih komunikacija, Kulturni radnik* (dalje: *KR*), 4, 1984., 182).

¹⁰ Na pitanje britanskog ambasadora zašto se u jugoslavenskom tisku piše da bi napad zemalja članica IB-a ili samog SSSR-a na Jugoslaviju značio početak III. svjetskog rata, J. Broz Tito je odgovorio da takvi članci učvršćuju moral naroda u Jugoslaviji. Prema: Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, Zagreb, 1988., 106—107.

¹¹ Usp. Marijan Maticka, *Promjene vlasničkih odnosa u Jugoslaviji (1945.—1948.) na stranicama hrvatskih novina, Casopis za suvremenu povijest* (dalje: *CSP*), 3, 1992., 167—171.

¹² Milorad Pupovac, *Jezik politike, NT*, 7—8, 1979., 1395.

¹³ Govori se o »frontu« (radnoj, kulturnoj, političkoj), »borbi« (za Plan, protiv neprijatelja, protiv nepismenosti), o »pobjedničkim bitkama«, »štabovima« i sl., a pri tome se opet naglašava da su svi »jedna velika porodica« (zemlje socijalizma), vladaju među njima »bratski odnosi«, te da »Partija uči« itd. Ferenc Feher, Agnes Heller, Bernd Markus, *Diktatura nad potrebama*, Beograd, 1986., 284. i M. Pupovac, *Politička komunikacija u Jugoslaviji, Marksistička misao*, 1, 1984., 153.

¹⁴ Ivan Ivas, *Politički žargon, KR*, 4, 1984., 153.

¹⁵ »Za iste primjedbe govornici koji su marginalni u odnosu na instituciju ili koji joj uopće ne pripadaju, mogu biti prozvani kritizerima« (isto, 168).

¹⁶ U sustavima u kojima su samo članovi političke elite — ličnosti, kritika ličnosti uvijek se shvaća kritikom sustava.

Državno-partijski model utjecanja na javno mnijenje

U istraživanju poratne povijesti u Hrvatskoj i Jugoslaviji možemo se prikloniti ocjenama onih historičara koji kažu da komunistička vlast nije zanemarivala javno mnijenje, nego ga je neutralizirala.¹⁶

Cijeli politički život organiziran je po modelu same Komunističke partije i institucionaliziran je u svrhu ostvarivanja njenih zamisli. U javnosti su djelovali samo oni subjekti i iskazivali se samo oni stavovi koji su služili legitimiziranju. Institucionalno nije bila predviđena mogućnost artikulacije drugih interesa pa je javnost koja postoji ili ona službena ili ona koja po svojim porukama može biti shvaćena kao potpora (često je i ona organizirana putem različitih oblika potpore — političkih i stručnih organizacija, te posebno kroz ličnosti poznatih književnika¹⁷). Mišljenja, koja su ipak kritički intonirana i prisutna u javnosti, iskazuju se uglavnom kroz »sistemski« predviđene načine i dio su već pripremljenoga službenog stava. Ovisno o političkoj procjeni, odnos prema drugačijim političkim opcijama ili kritičkim mišljenjima iz »mase«, ima različite oblike i faze — od neadresirane političke kritike »nekih« (pa se u javnosti tek posredno takvo mišljenje i obznanjuje¹⁸) do političke kampanje i administrativnog i krivičnog tretmana (u toj fazi uvijek se govori o »neprijateljima«, »kontrarevoluciji« itd.¹⁹).

1. »Sistem agitacije i propagande« utemeljuje se u skladu s Lenjinovom da »s propagande treba prijeći na agitaciju«, što podrazumijeva da je za sve konkretne postupke potrebna jasno ideološki profilirana uputa. »Agit-prop« je institucija na vrhu sustava informiranja koja daje osnovne ideološke i političke smjernice, ali i arbitrira u nizu konkretnih pitanja, pa i sitnica. Prve dvije godine njegova djelatnost usmjerena

¹⁶ Woodford Mc Clellan, *Postwar Political Evolution, Contemporary Yugoslavia*, Berkeley and Los Angeles, 1969., 129; Auty Phyllis, *The Post-War Period, The Short History of Yugoslavia*, Cambridge, 1966., 255; Hugh Seaton-Watson, *Neither War nor Peace. The Struggle for Power in the Postwar World*, New York, 1960., 24.

¹⁷ *Vjesnik* od 4. studenog 1945. objavljuje izjavu Miroslava Krležu u korist programa NF i poziv na sudjelovanje u izborima za Konstituantu, 11. studenoga 1945.; *Naprijed* br. 7 od 15. veljače i br. 18 od 3. svibnja 1947. objavljuju priloge Petra Šegedina, Iva Čaće, Vjekoslava Kaleba u okviru rubrike »Kulturni radnici pripremaju se za Omladinsku prugu«. Svoju podršku uoči skupštinskih izbora 1950. člancima daju »Djela su najbolja agitacija« i »Susret pred izbore« književnici Marin Franičević i Vjekoslav Kaleb (*Naprijed* br. 13 od 24. ožujka 1950.), a Ervin Sinko na prvoj stranici *Vjesnika* 25. svibnja 1951. objavljuje prilog-čestitku »Naš drug Tito«.

¹⁸ Svojevrsno »ispitivanje« javnog mnijenja očito je i u partijskim izvješćajima. Redovito se bilježi svako relevantnije, disonantno u odnosu na vladajuće političke stavove, političko mišljenje i predlažu se različiti oblici odgovora na njih: od potrebe jačega političko-propagandnog rada do administrativnoga kažnjavanja (oduzimanja materijalnih dobara, upućivanja na prisilni rad i sl.) i do krivičnog sankcioniranja.

¹⁹ »Ako populacija ne prihvaća odluke partijskog ili državnog vrha obično se proglašava neprosvjeđenost. Ako ideološki rad ne daje rezultata, neprihvatanje odluka proglašava se kontrarevolucijom« (Miroslav Vujević, *Motivacija, javnost i kvorum u delegatskom odlučivanju, Sociologija*, 1—2, Beograd, 1987., 180).

je na uspostavu i kontroli centraliziranoga državnog sustava informiranja. Potom se težište stavlja na tzv. vanjsku agitaciju i propagandu (i organizacijski se tome prilagođava osnivanjem odjela za vanjsku agitaciju), na što su utjecala i zbivanja u 1948. godini, poznata kao »sukob s IB-om«. Tada se aktivnost usmjerava na političku borbu protiv zemalja članica IB-a, propagiranje Jugoslavije kao osebujne socijalističke zemlje, i lagano se smanjuje antizapadna propaganda.²⁰

Aktivnost »sistema agitacije i propagande«, a koja prethodi svakoj javnoj akciji bitnoj za ostvarivanje utjecaja na javno mnijenje, može se razložiti kroz nekoliko sastavnih elemenata: 1. Interna komunikacija u »sistemu«: od Agit-propa Centralnoga komiteta Komunističke partije Jugoslavije (AP CK KPJ) prema AP CK KP Hrvatske do komisija ili odjela ili uprava pri oblasnim i kotarskim komitetima KP (s kojima su u vezi istoimene ili slične komisije Narodne fronte i u drugim organizacijama). Veza se ostvaruje uglavnom odozgo prema dolje putem okružnica, rezolucija i sl. u kojima su sadržani opći direktivni naputci. Nakon 1948. godine one se mogu naći i u tisku, čega prije nije bilo iz političko-taktičkih razloga. Upute se obvezno šalju izdavačkim poduzećima, novinskim kućama i drugim medijima. Izvještaji »s terena« odlaze prema gore a sadrže najrazličitije podatke politički relevantne za strateško i taktičko ponašanje Agit-propa. Kao primjer ističem upute AP CK KPJ i AP CK KPH u vezi obilježavanja 1. svibnja 1946., pri čemu se razlikuju parole podobne za objavljivanje u tisku od onih za ispisivanje na transparentima i zgradama.²¹ AP CK KPJ rješavao je, na primjer, 1945. godine i pitanje mogućnosti tiskanja djela pjesnika Paula Eluarda, 1946. godine izrekao je kritiku *Vjesniku* zbog objavljivanja izjave sovjetskog ministra inozemnih poslova Molotova na trećoj, a ne prvoj stranici.²² Također je upućivao na privolu Vladimira Nazora u vezi s pisanjem izjave zahvalnosti Staljinu i Molotovu za »njihovu pomoć u vezi pravednog rješenja tršćanskog pitanja« na mirovnoj konferenciji u Parizu.²³ Instrukcije su davane i o sovjetskim filmovima koji su tada prikazani u kinima u Hrvatskoj: »Veliki preokret«, »Zakletva« i »Kronštatski mornari«. U novinama je o njima trebalo afirmativno pisati, uz isticanje njihova političkog značenja. Upute su se davale i u vezi s obilježavanjem oktobarske revolucije, Dana Jugoslavenske armije, rođendana Josipa Broza Tita i dr.²⁴

²⁰ D. Bekić, nav. dj., 73.

²¹ Parole za transparente i ispisivanje na javnim mjestima su izrazito klasne i prosovjetske (»Proleterij svih zemalja ujedinite se u borbi za mir i demokraciju«, »Živjela slavna Komunistička partija Jugoslavije — rukovodilac naroda na putu boljeg života«, »Zivio drug Staljin — genijalni vođa naprednog čovječanstva«) za razliku od proglasa za tisak koji su klasno i politički neutralniji. Arhiv Instituta za suvremenu povijest (dalje: A ISP), fond Agitaciono-propagandnog odjeljenja Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (dalje: Agit-prop. odjeljenje CK SKH), 1946., IV, 21. i 26.

²² Na ist. mj., Organizaciono-instruktorsko odjeljenje (dalje: Org-instruktorsko odjeljenje) CK SKH, depeše od 24. prosinca 1945. i 2. lipnja 1946.

²³ Isto, depeše od 14. svibnja i 2. lipnja 1946.

²⁴ Preporučuju se prilozu u novinama, slanje brzozava viših rukovodstava, ali ništa drugo, »naročito ne poduzimati nikakve mitinge, akademije, manifestacije, i.t.d.« (A ISP, Agit-prop. odjeljenje CK SKH, depeša od 23. svibnja 1946.).

2. U cijelom razdoblju Agit-prop se bavio i cenzorskim poslovima određujući koje informacije ne mogu dospjeti u novine, bilo da su proglašene državnim tajnama ili politički osjetljivim pitanjima. Prvih godina, na primjer, bilo je važno zatajiti rezultate žetve, podatke o materijalno-tehničkim sredstvima u poljoprivredi.²⁴ Godine 1948. donesene su upute o pisanju u vezi s obrambenim potencijalima zemlje,²⁵ a također su te godine cenzurirani i podaci o izjašnjavanju članova KP za Rezoluciju Inform-biroa.²⁶ Cijelo pak razdoblje javnosti su bili nedostupni i neki podaci o provedenim izborima. Oni su tek kasnije objavljeni, i to ako se moglo pribaviti povoljno političko objašnjenje o tome što je uzrok nepovoljnom političkom stanju i kako je ono svladano uz primjeren politički rad.²⁷

3. Agit-prop je posebno zainteresiran za kontrolu tiska, shvaćenog kao »učitelja i organizatora, a ne kritizera«. S tim u vezi ocjenjuje se tematska pokrivenost i, još više, način pisanja. »Suho registriranje događaja« i »tzv. objektivizam« ocjenjuju se negativnima, jer su takav stil i pristup bez ideje i neprincipijelni.²⁸ Važan je i sastav uredničkih odbora, pri čemu se preferira članstvo u KP, ali da to ipak nije dovoljan uvjet za dobre novine — pokazuju i analize samog Agit-propa.²⁹

4. Odnos prema vjerskom tisku, posebno novinama, razvija se stalno.

²⁴ A ISP, Org-instruktorsko odjeljenje CK SKH, depeša od 22. lipnja 1946. »Strogo vodite računa da se u štampi ne objavljuju nikakvi podaci o uspjesima i rezultatima žetve, kao i podaci o poljoprivrednim strojevima i pogonima i pogonskim materijalima.«

²⁵ Za provođenje »Instrukcije od čuvanju državne tajne« od 25. veljače 1948. zaduženi su članovi KP u »sektor« agitacije i propagande, odgovorni urednici novina i časopisa, direktori radio-postaja i poduzeća filmske industrije. Zabranjeno je bilo pisanje o svemu što je bilo u vezi s obrambenim potencijalima: vojnim objektima, tvornicama i sl. te o civilnim tvornicama i pogonima koji su svojom veličinom ili značajem smatrani jednako važnim obrambenim čimovicima (na ist. mj., 1948., II., 25). Ove upute donijele su mnogo problema novinama i novinarima jer su se u svemu morali prilagoditi: u pisanju popularizatorskih priloga o privrednom razvitku do problema u vezi s oglašavanjem u novinama ili izlaganjem na Velesajmu (sjedišta i drugi važni podaci isticali su pod šifrom). Arhiv Hrvatske (dalje: AH), fond Predsjedništva Vlade NRH (dalje: PV), Ured za informacije, sv. 633, spisi od 3. veljače, 3. i 15. travnja 1948.

²⁶ Dopušteno je bilo iznositi samo relativne pokazatelje ili formulacije tipa: »najveći broj antipartijskih elemenata otkriven je u organizaciji Zagrebačkog Sveučilišta« i sl. (A ISP, Org-instruktorsko-odjeljenje CK SKH, 1949., IX., 29).

²⁷ Više o tome: Katarina Spehnjak, Funkcioniranje »plebiscitarne« demokracije u Hrvatskoj 1945—1952, CSP, 1—3, 1991, 215—241. Komentator *Vjesnika* je, pišući o saborskim izborima u jesen 1950. istaknuo da neprestano raste postotak glasača za Narodnu frontu i kao podlogu takvoj tvrdnji iznio je stvarne, dotad nepoznate podatke s proljetnih izbora. Za propagandne potrebe prekršeno je načelo prikrivanja takvih podataka, da bi se istaknuo pomak u političkom raspoloženju (*Vjesnik* 13. studenog 1950., »Korisna iskustva za daljnji rad«).

²⁸ *Naprijed* ocjenjuje (br. 15 od 8. travnja 1949.) da takvim načinom pisanja »ne daje se dovoljna perspektiva radnim ljudima, niti se u većoj mjeri pridonosi mobilizaciji radnih masa, jer ih se ne upoznaje ni s raznim teškoćama, ni s načinom kako te teškoće treba i kako ih se može otkloniti«.

²⁹ Na II. plenumu CK KPJ, 30. siječnja 1949. godine, ocijenjeno je, da je jedan od uzroka lošeg stanja u području »sistema AIP« i to što u nekim novinama (primjer *Vjesnika*) na uredničkim mjestima nema članova KP (*Izvori za isto-*

A priori negativan stav prema takvoj vrsti štiva, utemeljen u ideološkim i političkim razlozima, pokazivao se kroz različite oblike pritiska. Jedan od njih iskazivao se stalno u cijelom razdoblju: odnos prema dodjeli tiskarskog papira.²⁴ Kako su vlasništvo nad papirima i nadzor distribucije bili u državnim rukama, u vrijeme nestašice papira (1949.—1952.), koja je pogadala sva izdavačka i novinska poduzeća, njegova raspodjela bila je važno političko pitanje. Uskraćivanjem traženih količina, među ostalim, definirao se odnos vlasti prema vjerskom tisku i vjerskim institucijama općenito.

Vjerski tisak praćen je zbog stava prema vlasti i načina obrade pojedinih tema, posebno pristupa problemu vjeronaučne nastave i omladinskoj populaciji, a zbog čega su te publikacije i zabranjivane, posebno vjerski list *Gore srca*, koji je jedini izlazio stalno.

2. Na razini državne organizacije glavni organ za problematiku informiranja bio je Ured za informacije²⁵ pri Vladi NR Hrvatske (do 1948. godine imenom Odjeljenje za štampu).²⁶ On je utemeljen kao državna propagandno-informativna institucija koja je svoju ulogu ostvarivala djelatnošću unutrašnjopolitičkog, publicističkog i vanjskopoliitičkog odsjeka. »Unutrašnji« odsjek je kontinuirano pratio pisanje domaćeg tiska o političkoj i gospodarskoj problematici, na osnovi čega su pravljene izvještaji za političko vodstvo i novinare. U »Biltenu« o aktualnim pitanjima odsjek je sažimao informacije koje su Uredu redovito slale »referade za štampu« pri državnim ministarstvima. Treba naglasiti da su »referade« i njihovi »referenti« bili osnovni izvor informacija novinarima koji su htjeli pisati o bilo kojoj temi iz gospodarstva. Prije predaje u tisak, članak je trebalo vratiti na pregled u »referadu«.²⁷ Ovaj odsjek

riju SKJ, *Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948—1952)*, Beograd, 1985., 223. Agit-prop), CK Hrvatske ocijenio je pak da je *Narodni list*, iako je u njemu puno manje komunista, ipak puno bolji nego *Vjesnik* (A ISP, Agit-prop, odjeljenje CK SKH, 1949, V.). U *Ilustriranom tjedniku* sve do travnja 1949. godine nije bilo ni jednog člana KP (na ist. mj., 1950., VII., 21).

²⁴ U dokumentu »Problematika referata drugova Mitrovića i Zogovića na konferenciji rukovodilaca kulturnog sektora«, str. 7 o izdavačkoj djelatnosti vjerskih institucija u Jugoslaviji se kaže: »Težnja njihove propagande, njen pravac usmjeren je ka obuhvatanju djece. Naš zadatak jest suzbijanje crkvene propagande i to tako da poklanjamo veću pažnju literaturi za omladinu, a manje priručnicima za crkvu i druge. Tu treba koristiti sva sredstva državnog aparata, počam od zakidanja papira, sporosti birokracije i t. d.« (na ist. mj., 1949.).

²⁵ »Agit-prop rukovodi štampom preko Ureda za informacije«, na ist. mj., 1949., V., 22.

²⁶ U Uredu je u tom razdoblju bilo zaposleno 40—60 osoba, od toga znatan dio novinara. Godine 1945. i polovicu 1946. načelnik je bio Nikola Rubčić. Potom je Ured vodio do rujna 1948. Ljubo Drndić, a Petar Segvić do svibnja 1949. Na mjestu direktora Ureda potom je dva mjeseca bio Jovo Ugrčić, a od srpnja 1949. do kraja 1950. bio je to Ilija Uzelac. Zdravko Pečar je tu funkciju obavljao 1951. i dio 1952. kada je direktorom imenovan Ivo Vrhovec.

²⁷ A ISP, Agit-prop, odjeljenje, 1948., IV., 22. (»Zapisnik konferencije referata za štampu i Ureda za informacije«). Referade i njihovi referenti bili su državni organi s autoritetom, o čemu svjedoči i sljedeće: »Štampa je oružje naše politike u borbi za ostvarenjem Plana i ona mora da donosi ono putem čega mi nastojimo da postignemo cilj, a ukoliko bude otpora u pojedinim redakcijama, treba da se obratite Uredu za informacije« (isto).

je redovito održavao konferencije za novinare radi uputa o pristupu pojedinim događajima,²⁵ pratio promjene uredničkih odbora, registrirao nove publikacije, bavio se statističkim i dokumentacijskim poslovima.²⁶ Jedan njegov pododsjek obavljao je raspodjelu papira za tisak u dogovoru s državnim organima.

Zadaća vanjskopolitičkog odsjeka je, uza stvaranje dokumentacije, bila stalno praćenje stranog tiska, posebno ako je pisao o Hrvatskoj i Jugoslaviji.²⁷ Na osnovi toga nastajali su izvještaji za političko rukovodstvo i novinare u obliku pregleda talijanskog, zapadnoeuropskog, sovjetskog i iseljeničkog tiska.²⁸ Nakon 1948. godine odsjek je usmjerio svoju djelatnost na skupljanje informacija o životu Hrvata u Austriji, Mađarskoj, Rumunjskoj i na području STT-a.²⁹

Publicistički odsjek je povremeno izdavao propagandne brošure, kojima je trebalo pridonijeti boljem političkom ugledu Hrvatske i Jugoslavije u svijetu. Tako su u suradnji s »vanjskim« odsjekom tiskani pro-

²⁵ U vezi tretiranja vanjskopolitičke problematike, pristup se određuje kao »ne može se pisati o«, »može se pisati o« i sl. A ISP, Agit-prop. odjeljenje CK SKH, 1950., VI., 10.

²⁶ Ured je, među ostalim, posjedovao i podatke o novinarima u Hrvatskoj i dostavljao ih uredništvima prilikom zapošljavanja. Također, pratio je i kino-repertoar na taj način da su se posebno bilježili domaći, sovjetski i ostali filmovi, te broj njihovih gledalaca. Tako su u prvom polugodištu 1949. godine u svim hrvatskim kinima prikazana 132 domaća filma (641.221 posjetilac), 1002 sovjetska (5.569.625) i 456 ostalih (3.273.034 posjetilaca). U zagrebačkim su kinima pak u prvom tjednu rujna 1949. prikazana 23 filma, od toga 6 sovjetskih sa 18.800 gledalaca, a ostale je gledalo 67.247 osoba. U prvom tjednu siječnja 1950. igralo je 5 domaćih filmova (31.103 gledalaca), 5 sovjetskih (12.927), a 10 ostalih gledalo je 56.917 osoba. AH, PV NRH Ured za informacije, sv. 634, spisi od 21. srpnja i 18. rujna 1949. te 16. siječnja 1950.

²⁷ Kao primjer navodimo praćenje donošenja Zakona o štampi (Radio London je 28. kolovoza 1945. u 20.45 sati u komentaru Grge Zlatopera istaknuo: »Režim u Jugoslaviji nije mogao naći boljeg načina da u inostranstvu pojača sumnju u svoje demokratske namjere. [...] I zato će inostranstvo s punim pravom biti sklono mišljenju da bi kontrolirana štampa u Jugoslaviji mogla također prejudicirati rezultate općih izbora«, na ist. mj., spisi od 26. kolovoza do 5. prosinca 1945.), te posjete inozemnih crkvenih institucija (prijevod Memoranduma za posjetnike Titove Jugoslavije iz »The Catholic universe Bulletin« 18. srpnja 1947. o progonu svećenstva, te prijevod članka »Iza željezne zavjese« iz glasila *Crkvena svjetlika* Prve prezbiterijanske crkve u Brooklynu — pohvalna ocjena vjerskih sloboda nakon dvotjednog boravka u Hrvatskoj i drugim republikama, u kolovozu 1947., na ist. mj., sv. 635).

²⁸ O pisanju iseljeničkih novina redovito se izvještavalo u mjesečnim pregledima, uzimajući njihov odnos prema vlastima u Jugoslaviji, vlastima zemlje useljenika te o političkoj orijentaciji novina. Na primjer, u pregledu za prosinac 1947. i siječanj 1948. izvještava se i o pisanju *Narodnog glasnika* i *Zajedničara* (Pittsburgh), *Hrvatskog svijeta* (New York), *Napretka* (Sidney). A ISP, Agit-prop. odjeljenje CK SKH, 1948., II. Opširnije o iseljeničkom tisku tog doba: Većeslav Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1967., i *Croatia, Land, People, Culture*, volume II, University of Toronto Press, 1970.

²⁹ U suradnji s diplomatskim predstavništvima Ured je u proljeće 1948. slao školske knjige za djecu gradišćanskih Hrvata, skupljao dokumentaciju o Hrvatima u Rumunjskoj i Mađarskoj i sl. AH, PV NRH Ured za informacije, sv. 633, spisi iz ožujka i travnja 1948.

pagandni materijali o položaju nacionalnih manjina u Hrvatskoj, o životu iseljenika-povratnika iz Kanade, Amerike i Australije, te položaju vjerskih zajednica u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

U to vrijeme Hrvatska je imala veoma nerazvijenu radio-difuznu mrežu. Postojale su samo četiri radio-postaje: Zagreb (I. i II. program), Osijek, Dubrovnik i Rijeka. U državnim i partijskim organima rad ovog sustava manje se prati kroz njihove informativno-političke programe a više se tiče njihove glazbene produkcije, posebno zastupljenosti »novog« stvaralaštva (masovne pjesme, stilizirani folklor) i glazbe za zabavu i razonodu.

Kratak pregled tiska u Hrvatskoj 1945.—1952.

U razdoblju 1945.—1952. u Hrvatskoj je postojalo šest republičkih odnosno oblasnih informativno-političkih dnevnika: *Vjesnik*,⁴⁰ *Narodni list*,⁴¹ *Glas Slavonije*,⁴² *Riječki list*,⁴³ *Slobodna Dalmacija*,⁴⁴ *La voce del popolo*.⁴⁵

Izdavali su ih republički odnosno oblasni odbori Narodne fronte. Naklada im je bila između 8.000 (*La voce del popolo*) i 60.000 (*Vjesnik*).

Broj tjednih informativno-političkih izdanja sa 17 u godini 1946. narastao je na 30 u 1949. a potom se smanjio. Najveću nakladu imao je *Kerempuh*,⁴⁶ političko-satirički tjednik — i do 150.000 primjeraka, a ta naklada je 1950. pala na 40-ak tisuća. U većoj nakladi tiskan je i *Ilustrirani vje-*

⁴⁰ *Vjesnik* je utemeljen 1941., izlazio od 1944. Urednici su bili: Šerif Šehović, Branko Priselac, Josip Kirigin, Branko Škrinjar, Zvane Crnja, Frane Franičević, Živko Vnuk i Frane Barbieri. Najveću nakladu imao je 1945. — 95.000 primjeraka, a potom oko 60.000, s izuzetkom 1948. kada je tiskan u 48—55.000 primjeraka.

⁴¹ *Narodni list* je osnovan 1945., izdavač mu je bila NF Zagreba, odnosno nježno poduzeće pod nazivom »Konzorcij 'Narodnog lista'«. Urednici su bili: Branko Škrinjar, Ivo Bajkac, Marko Demetrović, Živko Vnuk i Danko Grlić. Prosječna naklada iznosila je oko 21.000.

⁴² Ustanovljen 1943. Urednici *Glasa* su bili: Mate Opić, Jozo Milošević i Mira Gumhalter. Naklada mu je bila oko 15.000 primjeraka, s izuzetkom 1952. kada je bila 7.500.

⁴³ Utemeljen 1947. Izdavao ga odbor NF za Hrvatsko primorje, Istru i Gorski kotar. Prosječna naklada 10.000 primjeraka. Urednik: Vlado Olučić.

⁴⁴ Osnovana 1943., urednici su bili: Božidar Novak, Ante Maštrović, Branko Karadole, Vladimir Pilepić; najveću nakladu imala 1945. — 20.000 primjeraka, potom oko 12.000, izuzev 1951. — 7.800.

⁴⁵ Organ riječke NF odnosno STAU-e utemeljen 1944., urednici su bili Dino Farogona, Enrico Franchi i A. Michelazzi. Naklada do 1951. bila je oko 9.000, potom 4.000 primjeraka.

⁴⁶ Političko-satirički list, 1945. utemeljio ga je NFH. Naklada mu je bila od 120.000—150.000 primjeraka do 1952., kada je smanjena na 37.000 (posrtjedi nije samo nestašica papira, već problemi s vlastima zbog nekih napisa te godine). Urednici *Kerempuha* su bili: Ljubomir Petričić, Fadil Hadžić, Tomislav Đurđinović i Zlata Flego.

snik,⁴⁷ *Glas rada*,⁴⁸ *Naprijed*,⁴⁹ *Slobodni dom*,⁵⁰ *Fiskulturni vjesnik*.⁵¹ Izlazili su uz ostale, i *Studentski list*,⁵² *Jednota*,⁵³ *Glas Istre*,⁵⁴ *Srpska riječ*⁵⁵ te od travnja 1952. godine *Vjesnik u srijedu* kao posebno izdanje *Vjesnika*.

Kako su novine tiskane, za ono vrijeme, u dosta velikim nakladama, njihovo je izlaženje pokriveno iz državnih fondova, uz procjenu njihova političkog i prosvjetnog značenja. U partijskim analizama i izvještajima Ureda za informacije mogu se naći podaci da su se u financijskom smislu »pokrivali« jedino *Kečempuh*, *Narodni list*, *Ilustrirani vjesnik* i dvo-tjednik *Narodni sport*.⁵⁶ Iako se cijena novina nije često mijenjala (dnevnic su 1945. i 1946. stajali 1 odnosno 2 dinara, a 1951. i 1952. 5, odnosno 6 dinara), taj izdatak za prosječnu obitelj nije bio neznatan pa je poskupljenje 1951. i 1952. godine (uz poskupljenja drugih potrepština) znatno utjecalo i na prodaju novina.

U Hrvatskoj je u to vrijeme u usporedbi s ostalim republikama izlazilo najviše dnevnih novina, a što je bilo u skladu s njenom prijeratnom tradicijom.⁵⁷ Također se isticala i po broju tjednika, polumjesečnika i mjesečnika: 1946. godine ukupno 55 naslova, 1947. — 89, 1949. — 99, 1950. — 71 i 1952. — 38 izdanja. Najvećim su dijelom to bile informativno-političke publikacije, te nešto manje stručni ili zabavni časopisi.

Kontinuitet u izlaženju, uz državne novine i časopise, imao je u tom razdoblju samo jedan list — katolički tjednik *Gore srca*, koji je izdavalo

⁴⁷ Pokrenut 1944., izdavač NFH, urednici su bili Đuro Majstorović, Mahmud Konjuhović i Tomislav Đurina. Tiskan u prosjeku u 20.000 primjeraka (1945. — 47.000, 1952. — 8.000).

⁴⁸ *Glas rada* je bio sindikalni tjednik koji se dostavljao svim podružnicama, što je povećavalo njegovu nakladu, koja je 1945. bila iznad 90.000, a 1952. oko 16.000 primjeraka. Urednici su bili: Andrija Mišak, Josip Beker, Ivo Žic, Zivko Vnuk, Jožica Radović.

⁴⁹ Informativno-politički tjednik CK SKH utemeljen 1943. Urednici: Joža Horvat, Ivo Sarajčić, Stjepan Šeparović, Jure Franičević i Milan Nožinić. Naklada oko 40.000 primjeraka (1952. — 11.000).

⁵⁰ Glasilo Izvršnog odbora HRSS, obnovljeno 1943., urednik Stanko Skare. Naklada oko 30.000 primjeraka, osim 1952. — 12.000.

⁵¹ Izdavač Fiskulturni savez Hrvatske, izlazi od 1947. Naklada 20.000—30.000 primjeraka. Urednik Mladen Delić.

⁵² Utemeljen 1945., izdavač Narodna omladina Hrvatske Zagrebačkog sveučilišta. Izlazio u 3.000 primjeraka. Urednici: Vatroslav Mimica, Ante Lozica i Kreso Novosel.

⁵³ Izdavač Savez Čeha, Daruvar. Utemeljen 1946., naklada 2.000—3.000 primjeraka. Urednici: Ota Vojtaček, Josip Zamostny, Božidar Grubišić i Václav Milde.

⁵⁴ Izdavač Oblasni odbor NF Istre, od 1943., urednici Anđelka Turčinović, Šanto Kranjec, naklada između 5.000 i 6.000 primjeraka, osim 1952., kada je bila 3.000.

⁵⁵ Utemeljena 1943., glasilo Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj. Urednici: Bogoljub Rapajić, Milovan Zec, Uroš Vicković. S početnih 18.000 primjeraka 1945. naklada je padala i 1952. je bila oko 6.000.

⁵⁶ Isprva ga je izdavao »Konzorcij Narodnog lista« potom (od 1950.) Savez sportova Hrvatske. Urednik Miroslav Habunek. Naklada 70.000 primjeraka godine 1952.

⁵⁷ U Hrvatskoj je 1933. izlazilo 10 dnevnih novina, 64 tjednika te drugih publikacija, ukupno 119 naslova. Naklada dnevnika *Novosti* — 23.000 i *Jutarnjeg lista* — 21.000 primjeraka.

Književno društvo sv. Mohora za Istru u Pazinu, odnosno Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda.²⁸

Godine 1945. kratko vrijeme izlazio i *Dobri pastir* — vjesnik zagrebačkih župa, a u 1946. i list *Istina*. U okviru službenih crkvenih glasila isticao se *Glasnik Đakovačke biskupije*.²⁹

Uredništvo *Glasa srca* imalo je dosta problema s vlastima u cijelom razdoblju, ali je unatoč tome uspjelo održati tjednik i tiskati ga, za ono vrijeme i uvjete, u velikoj nakladi. Prestanak izlaženja ovog tjednika potkraj 1952. godine sigurno je u vezi sa zabranom jednog broja u listopadu; o čemu do sada nisam pronašla iscrpnije podatke.

U hrvatskom novinarstvu djelovalo je tada, prema nekim podacima, oko 400 novinara, od kojih je najveći dio bio mlad novinarski kadar osposobljen radom u redakcijama i kroz kraće novinarske tečajeve, nakon rata. Stariji profesionalni novinari prijeratnog doba, iako brojno neznatni, bili su često predmet različitih političkih ocjena.³⁰

Putem Ureda za informacije i diplomatskih predstavništava u inozemstvu u tom su razdoblju, na adrese iseljeničkih klubova, kulturnih društava i pojedinaca redovito slani primjerci domaćeg tiska: *Vjesnika*, *Stododnevne Dalmacije* i *Ilustriranog vjesnika*. U okupljanju i povezivanju pojedinaca i institucija u iseljeničtvu, sklonih novim vlastima u Hrvatskoj i Jugoslaviji, djelovalo se i putem Matice iseljenika Hrvatske, osnovane 1951., i posebno putem istoimenog časopisa, a kasnije i kroz novu publikaciju *Iseljenički kalendar*.

Sve do kraja 1947. godine većina vijesti u hrvatskim novinama preuzimala se od Tanjuga, potom se taj omjer mijenja u korist vlastitih novinarskih i dopisničkih vijesti iz zemlje i svijeta.

Primjer *Naprijeda* i *Vjesnika*

Naprijed kao organ CK KPH imao je isključivo propagandno-agitacijsku funkciju. Njegovi napisi uvijek su odraz aktualnoga političkog stava partijskog rukovodstva, a uvodnici ili komentari direktivni. U *Naprijedu* je pretežno zastupljena problematika unutrašnje politike i kulture.

²⁸ Uredivali su ga Božo Milanović, Pavao Lončar i Franjo Grundler. Naklada 1946. — 6.000 i 1947. — 12.000 primjeraka (prema knjizi: Stella Alexander, *Church and State in Yugoslavia since 1945*, Cambridge, 1979, 308—309, a u službenim publikacijama stoji da je krajem 1947. *Gore srca* tiskan u 40.000 primjeraka). Do prestanka izlaženja novine su tiskane u nakladi 40.000—50.000 primjeraka.

²⁹ Izdavač *Istine* — biskupski ordinarijat Đakovo, urednik Ivan Sečkar. Prema S. Alexander (nav. dj., 309—310). *Glasnik Đakovačke biskupije* izlazio je od 1943. iako se u oficijelnim publikacijama (*Statistički godišnjak*) navodi 1948. kao prva godina izlaženja. U razdoblju 1948.—9. uređivao ga je Zvonimir Marković.

³⁰ *Statistički godišnjak*, 61. U jednom izvještaju zagrebačkoga komiteta o novinarima koji su radili i za vrijeme NDH stoji: »Ustanove koje znaju za njihovu prošlost, drže ih izgovarajući se da su oni potrebni kao 'dobri novinari'. Članove Partije se podcjenjuje kao nestručni kadar, a sami članovi KP gledaju u ovim ljudima novinare od kojih se treba učiti. Znaajući da su im čvrste pozicije, oni vrlo često mijenjaju redakcije, prijete se otkazom i traže veće plaće. U tom oni uspjevaju, jer je velika potražnja za takovim stručnim kadrovima« (A ISP, Org-instruktorsko odjeljenje CK SKH, 1949., II., 1).

Često je objavljivao ideološke tekstove, posebno o pitanjima klasne borbe bilo domaćih autora ili prijevode s ruskoga, a brojni su i napisi o religiji, pisani s marksističkog stanovišta. Prvih godina *Naprijed* je propagandnim tekstovima uključen u izborne kampanje, akcije prosvjećivanja, upis državnih zajmova, u izgradnju državno-planske privrede, utemeljenje seljačkoga radnog zadrugarstva, te u pokrete »stahanovizma« i slične akcije koje pridonose mobilizaciji naroda, odnosno radne snage u izgradnji nove države. Pišući o kulturnim zbivanjima, *Naprijed* nastupa kao jedan od provoditelja kulturne politike, afirmirajući političke kriterije u stvaralaštvu. Osobito često piše o kulturno-prosvjetnom radu, tematizirajući posebno ulogu i značenje folkloru u »novim uvjetima«. Česta tema napisa jest i literatura za omladinsku dob,⁴⁵ te glazba,⁴⁶ a od 1950. posebno se oštro kritiziraju sportski tisak i pojave u navijanju na sportskim terenima.⁴⁷

Sve do sukoba zbog Rezolucije Inform-biroa *Naprijed* je veoma opsežno afirmativno pisao o Sovjetskom Savezu, potom u toku 1949. prelazi u antisovjetsku kampanju. Novum tih godina jest i prenošenje u *Naprijedu* intervjua koje je Tito davao stranim novinama a u kojima se očituje nova, Zapadu naklonjenija, politika jugoslavenskoga političkog vrha.⁴⁸

Posebnu pozornost *Naprijed* pridaje i ulozi novinara i novinstva uopće. Polazišta su mu partijska, pa se dobrim ocjenjuje svaki onaj novinar koji, pišući o problemima, uvijek »otvara perspektivu radnim ljudima« tj. objašnjava im zašto se nešto događa a s aspekta proklamiranih najviših ciljeva. Novine, pak, moraju biti »učitelj i organizator«, a kritika u njima »oštra i neumoljiva, ali svaki put odgojna i konstruktivna«.⁴⁹

⁴⁵ *Naprijed* br. 17 od 30. travnja 1946. (»O nekim nedostacima u izvođenju naše narodne muzike, te uloga i značaj masovne pjesme u narodnoj muzičkoj kulturi«), *Naprijed* br. 23 od 8. lipnja 1946. (»O novim narodnim pjesmama« iz socijalističke izgradnje na smotrama folkloru).

⁴⁶ Tiče se odnosa prema tzv. omladinskom stilu (o »senzacionalizmu« u *Horizontu* — *Naprijed* br. 34 od 15. kolovoza 1951.), te o odnosu prema stripu (*Naprijed* br. 11 od 7. ožujka 1952.).

⁴⁷ »O muzičkim emisijama Radio Zagreba«, *Naprijed* br. 5 od 26. siječnja 1951.; »Laka muzika na Radio stanici Zagreba«, *Naprijed* br. 7 od 9. veljače 1951.

⁴⁸ *Naprijed* br. 47 od 11. studenoga 1950. (»O nekim negativnim pojavama u vezi sa sportom«: problem »torcide« kao strane pojave i sl.). Sportski tisak je tih godina u fokusu političkih interesa jer je ocjenjivano da se u njemu iskazuju nepoželjne pojave: klubaštvo, senzacionalizam, neobjektivnost i sl. Opširnije: A ISP, Polit-biro CK SKH, 1952., I., 15. i 27.

⁴⁹ *Naprijed* br. 46 od 10. studenoga 1950. (za »*New York Times*«), *Naprijed* br. 3 i 10 od 12. siječnja i 2. ožujka 1951. (za Reuter i United Press).

⁵⁰ Jedna od »težih« negativnih ocjena novinama bila je da su »previše registratori, a premalo organizatori i učitelji«; jer pri takvom pristupu »ne vidi se dovoljno jasno lik novog čovjeka i borba za novi život« (*Naprijed* br. 30 od 26. srpnja 1947., »Naša štampa u borbi za Petogodišnji plan«). Kao ilustracija takvog, štetnog novinarstva uzeti su članci iz zagrebačkih novina u kojima je kritizirana loša kvaliteta cipela proizvedenih u domaćim tvornicama. Po ocjeni *Naprijeda* njime se »pozivaju 'potrošačke mase' da uzmu kritikantski i malograđansko-sitničarski stav prema ovim granama industrije, kao da tamo u najmanju ruku sjede sami narodni neprijatelji. [...] takva kritika

U toku 1951. i 1952. *Naprijed* je pojačao svoje antireligijsko pisanje, a što je bilo u vezi s donošenjem Zakona o narodnim školama potkraj 1951., kojim se odgoj definira kao društvena kategorija i zabranjuje vjeronauk u školama. U to vrijeme, u stalnoj rubrici pod ironičnim naslovom »Dobri pastiri«, napadao je *Naprijed* mnoge svećenike koji su se, po ocjeni vlasti, ponašali »nepodobno«.

Vjesnik je prve godine poslije rata, iako opsegom i tehnički siromašan, imao u svojem sadržaju ali i načinu obrade, kao odraz »prijelaznih« političkih zbivanja, elemente političke neisključivosti. Kasnije je postajao sve više biltenski list, koji je kroza svoje ustaljene rubrike ograničavao svaku različitost. (Treba dodati da je dio te problematike više ostao zastupljen u *Narodnom listu*, a *Vjesnik* je postao oficijelni republički list, što je dodatno pridonijelo njegovoj profilaciji.)

Iako je *Vjesnik* bio strukturiran kao većina informativnih glasila (unutrašnja, vanjskopolitička rubrika, kultura, sport, oglasi), može se reći da je on u tom razdoblju obavljao ulogu snažnog propagandnog činioca.⁴⁶ Većina je njegovih informacija iz bilo kojeg područja prezentirana tako da provede svoju osnovnu, mobilizacijsku funkciju. Aspekti tog zahvata mogu se raščlaniti kao usmjerenost na političku dimenziju (izbori, obnova, razvoj kulta najistaknutijih političkih ličnosti, prosovjetizam i antisovjetizam i dr.), gospodarsku (radne akcije, natjecanje, mobilizacija radne snage iz sela u grad, propagiranje kolektivizma u poljoprivredi) i ideološku (odnos prema građanskim utjecajima, posebno uloga religije i individualizma u svjetonazorskom smislu).

Zakonski propisi o tisku

Norme na kojima se temeljilo izdavanje novina i časopisa u Hrvatskoj poslije rata sadržavao je savezni Zakon o štampi, donesen na Privremenoj narodnoj skupštini (PNS) Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ), 24. kolovoza 1945. godine.⁴⁷

Donošenjem tog zakona formalno su prestale vrijediti odredbe o cenzuri, uključivo i vojnoj. Zakonskom prijedlogu istaknutom ispred premoćne većine — pristalica i članova Narodne fronte suprotstavila se

ne pomaže, ona krivo upućuje i demoralizira pojedince» (isto). Na sličan način problematizirani su i prozni članci »Ilustriranog vjesnika«: »U nekima od njih jedva vidljivo i pomalo slomljeno i umorno pojavljuju se naši udarnici« (*Naprijed* br. 31 od 26. srpnja 1951.).

⁴⁶ Mjesečni sadržaj *Vjesnika* pokazuje da su prilogi u »unutrašnjoj« rubrici strukturirani prema uputama iz *Biltena* Ureda za informacije, od 15. lipnja 1949. u kojima se navodi da treba pisati o poboljšanju kvalitete proizvoda domaće industrije, popularizirati akciju skupljanja sirovina, nove metode rada u građevinarstvu, mobilizaciju radne snage u drvnu industriju i sl. AH, PV NRH Ured za informacije, sv. 634, »Bilten« br. 19.

⁴⁷ U kolovozu je doneseno više tzv. političkih zakona (o biračkom pravu, izbornom postupku, državljanstvu, ustavotvornoj skupštini, lokalnom sudstvu, političkom udruživanju), te Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji — kao rezultat preuzetih obaveza nove vlasti prema međunarodnim političkim činionicima, ali i kao dio političkih priprema za parlamentarne izbore.

manjinska oporba, naglašavajući njegovu formalnost, kako u političkom tako i u materijalnom smislu, ali je on donesen bez ikakvih izmjena.⁶⁶ Clankom 4. bilo je predviđeno da se izdavanje novina ili sličnih publikacija prijavljuje 14 dana ranije nadležnom okružnom javnom tužilaštvu; uz naziv novina trebalo je dostaviti podatke o izdavaču, uredniku, uredništvu, naziv i sjedište tiskare, karakter i vrstu novina. U prijavi je također trebalo naznačiti rubrike i njihove urednike; koji su morali imati stalno boravište u mjestu izdavanja novina. Zakon je imao ukupno 27 članaka — od toga su zabranama bila »posvećena« četiri a kaznenim odredbama jedanaest članaka. Novine i slične publikacije prema tom zakonu nisu mogle, kako je navedeno u čl. 6., izdavati i uređivati osobe koje su bile funkcionari ili istaknuti članovi u okupatorskim i kvasilinškim formacijama ili su u njima surađivale, one koje su bile izdavači, urednici, suradnici u fašističkim i profašističkim novinama, knjigama, te one osobe koje su surađivale u publikacijama i knjigama koje su širile rasnu, nacionalnu i vjersku mržnju.

Clankom 11. zabranjivalo se raspačavanje i prodaja novina koje su poticale vjersku, nacionalnu i rasnu netrpeljivost, pozivale na pobunu protiv države, iznosile uvrede i klevete na račun prijateljskih zemalja, koje su odobravale aktivnosti vanjskih neprijatelja DFJ i pomagale im. Također je istaknuta zabrana prodaje i širenja publikacija koje su pozivale na neispunjavanje vojnih dužnosti, izricale lažne vijesti koje mogu ugroziti državne interese, izdavale vojne tajne ili vrijeđale vrhovna savezna i zemaljska predstavnička tijela. U sljedećim kaznenim odredbama predviđale su se sankcije za primanje novčane pomoći iz inozemstva, te operacionalizirali postupci u vezi s člancima 6. i 11. Ako bi neke novine bile zabranjene tri puta uzastopce (prema inkriminacijama čl. 11.), slijedila bi trajna zabrana.⁶⁷

Na osnovi odredaba tog zakona u toku 1945. godine (a sporadično i kasnije) zabranjeno je izdavanje ili širenje nekoliko publikacija. Pokušaji izdavanja autonomnih novina bili su spriječeni zakonskim uvjetima ali i općim političkim prilikama u kojima su obesnaženi svaki drugačije

⁶⁶ Opozicija je isticala da, osim što je u Zakonu previše zabrana, taj ali i drugi tada doneseni zakoni, imaju mnogo političkih ograničenja i ostavljaju neodređenima pojmove kao što su narodna vlast, tekovine NOB i sl. Argumenti većine bili su: »mi smo dovoljno jaki da kažemo što dozvoljavamo a što zabranjujemo«, »nikada se nismo kitili frazama o čistoj demokraciji niti smo obećavali demokraciju za sve« i »taj zakon je instrument u rukama devet desetina našeg naroda, znači vlast ogromne većine naroda nad jednom sitnom reakcijom«. *Zasjedanje Privremene Narodne skupštine DFJ, 7. VIII—27. VIII 1945.*, Split, 1945., št. 92. i Mihaljo Bjelica, *Velike bitke za slobodu štampa*, Beograd, 1985., 142—143.

⁶⁷ Prema: *Rad zakonodavnih odbora Predsedništva Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Privremene Narodne skupštine DFJ (3. aprila—25. oktobra 1945)*, Beograd, 1952. Tih dana donesen je i Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države u kojem je člankom 9. sankcionirano da svaka propaganda koja sadrži poziv na nasilno obaranje poretka, ukoliko je objavljena u novinama, ima to kao otegotnu okolnost. Time su pooštreni uvjeti u kojima je tisak mogao djelovati. Zakon o štampi je u srpnju 1946. nakon donošenja novog Ustava, u kaznenim odredbama dobio dodatni: kažnjivim djelom smatrano je »pozivanje ili poticanje na promjenu ili narušavanje ustavnog uređenja« (prema M. Bjelica, nav. dj., 143).

artikulirani politički stavovi. Tome su pridonijeli i materijalni uvjeti za izdavanje publikacija, posebno nestašica tiskarskog papira i s tim u vezi način njegove dobave. Političko-gospodarska blokada nakon prekida odnosa sa zemljama članicama Informacionog biroa utjecala je na to da se zbog nedovoljnih količina papira proizvedenog u tvornicama u Rijeci i Zagrebu znatno smanje količine papira potrebne za izdavačkovinsku djelatnost. Državna raspodjela papira postala je tako važno političko pitanje, kroz čije se rješavanje iskazivala politika državnog aparata. Ta se politika u ovom razdoblju mijenjala ovisno o političkim potrebama, što potvrđuje i usporedna analiza partijskih dokumenata 1945.—1947., s jedne, i onih u kasnijem razdoblju, s druge strane. Da bi se u to prvo vrijeme odgovorilo demantijima na zamjerke u međunarodnoj političkoj javnosti zbog položaja vjerskih zajednica u Jugoslaviji i vjerskih sloboda uopće, poduzeta je preko Ureda za informacije snažna propagandna politička akcija. U prigodnim publikacijama koje su distribuirane putem političkih predstavništava u inozemstvu govorilo se o slobodi vjerskog tiska, posebno u Hrvatskoj: navedeno je, na primjer, da je u toku 1945.—1947. objavljeno ukupno 25 naslova koje je izdala Katolička crkva i sl.⁷¹ Već 1948. i 1949. u izvještajima za najviše partijske forme ističe se da »svi listovi i časopisi u Hrvatskoj stoje pod rukovodstvom Partije, osim jednog, crkvenog«⁷². U to vrijeme plan svih izdavačkih poduzeća u Hrvatskoj zbog pomanjkanja papira je prepolovljen,⁷³ ali ostaje činjenica da se papir dodjeljivao prema političkim kriterijima.

Zabrane novina

Prva zabrana izrečena je *Narodnom glas*u br. 1, vlasnice Marije Radić. Novine su zabranjene naknadno, pošto je sva naklada rasprodana. Prema tužilaštvu, novine su zabranjene zbog svog sadržaja, jer su o postojećem vodstvu bivše Hrvatske seljačke stranke — tada Izvršnom odboru Hrvatske republikanske seljačke stranke — pisale kao o nelegitimnom, izjasnile se protiv »sporazumaške« politike Ivana Subašića i ulaska predstavnika HSS-a u organe nove vlasti. Drugi broj novina *Narodni glas* nije ni objavljen, iako formalnih zabrana nije bilo. *Vjesnik* od 4. studenoga objavio je noticu o tome da su radnici tiskare⁷⁴ odbili slaganje i umnožavanje takvog, »protunarodnog« lista.

⁷¹ AH, PV, Povjerljivi spisi 1945/7, spisi od 29. kolovoza do 5. rujna 1947.

⁷² A ISP, Agit-prop. odjeljenje CK SKH, 1949., III, 14.

⁷³ Prema analizi Ureda za informacije, izdavačka kuća Matica hrvatska je u 1949. godini objavila samo polovicu od planiranih naslova. — AH, PV Ured za informacije, sv. 635, 25. studenoga 1949. S. Alexander navodi (nav. dj., 310) da problem nestašice papira nije postojao kada su u pitanju bile publikacije osnovanih svećeničkih udruženja koje je vlast poticala pedesetih godina, za razliku od drugih vjerskih izdanja.

⁷⁴ Primjena ove metode opstruiranja planirana je i za kasnije rabljenje. U jednom materijalu iz 1947. u vezi s privatnom izdavačkom djelatnošću kaže se: »treba početi kampanju o njihovom radu kao neprijateljskom u štampi, da se pripremi javno mnijenje. Po pitanju crkvenih izdanja najviše knjiga je

Vjesnik od 11. studenoga 1945. izvjestio je o zabrani koju je izreklo Javno tužilaštvo Zagreba na zahtjev za izdavanjem »Božićnice, hrvatskog seljačko-prosvjetno-političkog zbornika i kalendara za godinu 1946.«. Zabrana je obrazložena time da je vlasnica Milica Vandekar-Devčić, rođena Radić, »za vrijeme okupacije uređivala i izdavala profašističke publikacije« (kao primjer navedena je »Božićnica... za 1942.«).

Prema *Vjesniku* od 13. prosinca, kažnjeni su 12. listopada 1945. izdavači humorističkog tjednika *Patak* zbog krivog navođenja imena tjednika, vlasnika i urednika. Izdavači su, kaže se, najavili »Kec«, a izašao je »Patak«, kao izdavač bio je naveden Ludvig Safner, urednik — Marijan Filipović. Po izlasku, tvrdilo je tužilaštvo, oni su zamijenili uloge, a nije navedeno ni mjesto tiskanja. Isti dan je objavljeno da je zabranjen tjednik *Rebus* vlasnika Vladislava Šarića i urednika Borisa Jankovića. Vlasniku je inkriminirano da je za vrijeme rata izdavao profašističku *Križaljku*, a uredniku suradnja u tim novinama.

O zabrani *Dobrog pastira* vjesnika zagrebačkih župa, i to brojeva 12 i 13, pisao je *Vjesnik* 20. prosinca iste godine. Navedeno je da su u napisima *Dobrog pastira* izvrgnute poruzi »tekovine NOB-a, ravnopravnost spolova«, te posebno ismijavane žene koje se bave javnim poslovima. U roku 1945. i 1946. zabranjeno je još nekoliko publikacija: *Osa*, *Magnet*, *Mašta*, *Republikanci* i *Cecilija*.⁷⁶

Početkom 1947. Okružni sud u Zagrebu zabranio je raspačavanje dijela izdanja »Album plesnih melodija za 1947.« Posrijedi su bile strane (kompozicije u domaćem prepjevu (npr. »Boogie-Woogie« i sl.). Sud je ocijenio da one »svojom nemuzikalnošću, sadržajem, ili jednim i drugim, štetno djeluju, naročito na odgoj omladine: takav rad ide za tim da danas omladinu odvrti od aktivnosti u obnovi, da je uspava i u njoj budi nemoralne sklonosti.«⁷⁷

Početkom 1951. zabranjen je 5. broj tjednika *Gore srca* zbog članka »Čudna pojava Božićne noći« — zbog iznošenja »lažnih vijesti«. Članak je u istom tjedniku, ali u broju od 19. listopada 1952. godine, pod naslovom »Može li tzv. laička škola naknaditi vjeru«, doveo urednika dr. Franju Grundlera pred Okružni sud u Zagrebu. Prema inkriminaciji o krivičnom djelu neprijateljske propagande iz članka 118., stavak 1. Krivičnog zakonika, on je pred krivičnim vijećem spomenutog suda odgo-varao da je zbog namjere »podrivanja vlasti radnog naroda [...] vršio propagandu protiv državnog i društvenog uređenja.«⁷⁸

izdala Katolička crkva. Tu treba spriječiti propagandnu literaturu. Najefikasnije sredstvo je da radnici ne štampaju takva djela» (prema: B. Kasić, »Značaj partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.–1948.)«, *CSP*, 1–3, 1991., 256–257).

⁷⁶ *Cecilija* je bio glazbeni časopis, uređivao ga je Alba Vidaković, a zabranjen je zato što je ocijenjeno da je on puki nastavljaj lista koji je izlazio za vrijeme NDH i zvao se »Sv. Cecilija«. O ostalim se publikacijama u partijskoj dokumentaciji govori kao o »neprijateljskoj i tulumaškoj štampi« (A ISF, Agit-prop. odjeljenje CK SKH, 1946., 1., 7).

⁷⁷ *Naprijed* br. 13, od 29. ožujka 1947. — Zakon o izdavanju i rasturanju omladinske i dječje književnosti i štampe, donesen u travnju 1947. posebno je regulirao ovu problematiku polazeći od toga da, budući je takva literatura važno sredstvo odgoja, ona mora biti pod zaštitom države. Svako izdavanje odobravalo se u republičkim ministarstvima prosvjete.

⁷⁸ *Naprijed* br. 48 od 21. studenoga 1952.

Zaključak

U socijalističkim porecima, a posebno u ranijim fazama njihova postojanja, ne postoji javnost u svom tradicionalnom određenju, a što je posljedica prirode političkog ustroja takvih sustava. U tom smislu ni javno mnijenje ni novinstvo nemaju tradicionalnu ulogu, niti se na takav način iskazuju. Oni su ovdje dio cjelovita političko-propagandnog sustava čija je zadaća »odgajanje masa« za socijalizam.

U vrijeme vladavine oficijelne javnosti i dirigitiranog novinstva iskazalo se veoma malo autonomnih političkih stavova a putem još manje nezavisnih publikacija. Oni su zaprečivani zakonskim sankcijama ali i općom političkom kontrolom i dominacijom.

S U M M A R Y

THE ROLE OF NEWSPAPERS IN SHAPING OF PUBLIC OPINION
IN CROATIA (1945—1952)

In socialist regimes, especially in earlier phases of their existence, there was no public opinion in the traditional sense. This was a direct consequence of their political structure. Neither the newspapers played a traditional role; they were just a portion of a complex political and propaganda system, which aimed at »educating masses« for socialism.

During the reign of the official public opinion and directed news media there was very little independent political opinions and even less independent publications. They were discouraged both by legal sanctions and political control.